

A szegedi fazekasság a szegedi iparosok között már a török idők előtt jelentékeny szerepet játszott. Erre utal az is, hogy a többször idézett 1522-es tizedlajstromban a 291 iparos között 5 fazekas és 4 korsós volt, akik céhet alkottak.²²⁴ Az iparosok utcáját a felsővárosi szigetségen Fazékszernek hívták. Itt voltak műhelyeik, edényégető kemencéik, fakészletük még 1691-ben is, amikor a füleki végvári vitézek kirabolták őket.²²⁵

Jelentőségüket aláhúzza az a tény is, hogy a törökök kiűzetése után céhük már 1719-ben újjászületett, mert körpecsétjükön ez az évszám olvasható.²²⁶

A szegedi fazekasság fennmaradt emlékei az ún. népi fazekassághoz tartoznak, melyek e tanulmány keretein kívül esnek. Mégis e helyen említésre méltónak tartjuk ezt aényt, hogy a szegedi bokályokat a XVII. és XVIII. század folyamán az alvinci habán korsóknál magasabbra értékelték, ez magas művészi színvonalukra mutat.

Herepei János Dél-Erdélyben folytatott kutatásai alapján a ref. egyházak ismeretanyagában hat községben felsorolt 32 bokályról derítette ki aradi, illetőleg szegedi eredetüket.²²⁷ Ezek a bokályok „három fertályos” önfedeles, ónba foglalt talpasak, gesztenyeszínű vagy szederjes, esetleg türkizkék mázúak voltak, színes, piros és arany körrajzos, leveles indadíszítéssel. Megformálásuk és alakjuk kevésbé tért el a török hódoltság alatt nem sínylődő területek készítményeitől, noha kicsit zömökebbek és vastagabb falúak voltak amazoknál.

A leírások az edényfajtaját az arany körvonal, a piros szín, és a virágos minta miatt egy mindenesetre közel-keleti (isniki fajanszok) hatást mutató, de már magyar formaérzéshez és a helyi anyagokhoz alkalmazott változatnak mutatják, ami méltán tarthat számot a további kutatásokra.

Sajnos, a vizsgált leletanyagban ezzel a fajtával nem volt módunkban találkozni.

Magyarországra az ónmázás kerámia ismeretét először a faenzai fajanszkészítők hozták, akik Mátyás király uralkodása alatt a király hívására jöttek be az országba. A nagy reneszánsz uralkodó budavári palotájában kemencét is rendeztek be, és ott égették ki a palota termeinek padlócsempéit, amelyeket Mátyás és neje, Arragóniai Beatrix emblémáival díszítettek. A munkában a magyar fazekasok is segédkeztek, akik elsajátították az új technikát. Az ásatási leletek szerint apró edénykéket is készítettek.

A magyar fazekasok az ónmázatot a kályhacsempék díszítésére is alkalmazták Mátyás palotájának remekművű kályháin. A XVI. század elején ez a technika elterjedt a főúri udvarban is.

A mohácsi vész után a török hódoltság idején a fajanszkészítés megszűnt, az ólomázás népi kerámia a török fazekasság hatására azonban virágzásnak indult. Az ónmázás fajanszedények elterjedése hazánkban egy bevándorolt népcsoport, az anabaptista vallási szektához tartozó habánok érdeme.

* A habán kerámia tehát az ónmázás kerámiák csoportjába tartozik.

Az újrakeresztelkedők felekezete Svájcban jött létre, elsősorban a vallásuk miatt hazájukból elüldözött olasz, francia fazekasokból, akik innen is tovább menekültek.

Rövid ausztriai tartózkodás után a morvaországi Nikolsburgban telepedtek le az 1520-as években, később innen is tovább vándoroltak és a XVI. század közepén az akkori Észak-Magyarországon telepedtek le Szobotistban [*Sobotiste*], Lévárdon

²²⁴ Bálint S., Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei. Bp. 1963. 16.

²²⁵ Reizner J. I. 135.

²²⁶ Bálint S., Szegedi szótár. Bp. 1957. I. 409.

²²⁷ Herepei J., Az aradi és szegedi bokály. Néprajz és nyelvtudomány. Szeged, 1963. 125.

[*Velki Levari*] majd Holics [*Holić*], Jókó [*Dobra Voda*] területén, a későbbi években Prockán [*Proc*], Gósfalván [*Košolna*], Lövön. 1621-ben Vas megyében a Batthyányiak, Fehér megyében a Bethlenek uradalmában is otthonra leltek.

1621-ben Bethlen Gábor fejedelem egy csoportjukat Erdélybe, Alvincra [*Vintul de Jos*] telepítette. 1645-ben a Rákócziak sárospataki uradalmában is kimutathatóak.

Életberendezésük kommunisztikus jellegű volt, házközösségben, vagyon- és nőközösségben éltek. A XVIII. században az ellenreformáció kényszerítésére áttértek a katolikus hitre, elszakadtak régi életmódjuktól. Céhekbe tömörültek.

Legkedveltebb készítményeik a tányérok, tálak voltak. A XVI. század végén és a XVII. század elején több áttört, rácsos peremű darab fordult elő. A széles, sima peremű, kis mélyedésű tálak a XVII. század második felében és a XVIII. század elején szokásosak.

Gyakori forma a tojásdad idomú, öblös testű korsó, mely a XVII. század közepén körteidomúvá alakul át. A XVIII. században kedvelték a magyar bokály formát. A négy-, hat-, esetleg nyolcszögletes palackokat is előszeretettel gyártották a boros és pálinkáshordókkal együtt, főleg a XVII. században. Patikaedényeket is készítettek; a koraiak hengeresek, a későbbiek tojásdad testűek.

Az edények színezése magastűzön égetett; okkersárga, mangánviola, rézzöld, kobaltkék, amelyet főleg az Erdélyben működő habánok kedveltek. A díszítményeket mangánviola körvonalakkal rajzolták.

Az alap általában fehér, a XVII. század elején világoskék, 1655-től sötétkék alapot is gyakran használnak. A sárga alapmáz ritkábban fordul elő.

Motívumaik többnyire reneszánsz virágminták, tulipán, gránátalma, olasz korsó, a szegélyeken csipke-minta, leginkább késsel festett tájképek, madarak. A XVII. században főúri megrendelők címereit is az edényekre festették. A XVIII. században a koszorúban elhelyezett céhjelvények, szántási jelenetek, figurális ábrázolások fordulnak elő leginkább.

A fejlődés első két szakaszában (1500-as évektől — 1622-ig, ill. 1622—55-ig) a díszítményeket általában igen takarékosan, szigorú kompozíciós rend szerint alkalmazták. Gyakoriak a frizekben elhelyezett minták. A harmadik periódusban (1665—1710) a delfti (Hollandia) fajanszok hatása alatt gyakori az egyszínű festés, a kompozíció fellazul. Az utolsó szakaszban (XVIII. sz.) a kompozíció zsúfolttá, a jelenetes és övekre osztott díszítés ugyanazon az edényen is megtalálható.

Edényeiket évszámmal jelezték. A legkorábbi évszámú habán korsó 1599-ből származik. Mesterjelzéseket csak a céhekbe tömörülés idejétől kezdve alkalmaztak az edényeken. A készítmények anyaga sárgás, finoman iszapolt, a máz tejszerűen fehér.

Az első jelzett példány 1738-ból származik. A jelzések használata a hanyatlás korában, általában a XVIII. század második felében és a XIX. század elején gyakori.

(Bővebben lásd a szerző „Ismerjük meg a kerámiát” c. műve 98—101. oldalát.)

Csongrád vármegye területén a legszínvonalasabb magyar kerámiaemlék a szegedi múzeum 1699-es évszámú, széles peremű, tulipán és margarétás koszorúval díszített, fehér mázas habán tálja. Kompozíciója túlzásfolt, színezése erőtlenséggel, hazai habán emlékanyagunk kevésbé jeles darabja. Mesterjelzés nincs rajta.

A szegedi múzeum kerámiaanyaga bár számra kicsi, mégis külön méltatást érdemel abból a szempontból is, hogy az ország e déli központjában mily változatos és nagy kört felölelő emlékanyag gyűlt össze.

Itt csupán az edények felsorolására szorítkozunk. A múzeum mindössze egy XVII—XVIII. századi kínai modorú kék-fehér delfti fajanszkorsót, egy kék—fehér XVII—XVIII. századi kínai modorú hanai fajansz kávéskannát, néhány egyszerűbb

ún. Wiener Ranftlilal díszített, XIX. sz. eleji bécsi porcelánkannát, kevés XIX. sz. közepéről és második feléről származó, polgári használatra készült keménycserép edényt, — főleg cseh gyárakból, kettőt ismeretlen magyar gyárból, hármat Fischer Ignác pesti gyárból és pár századvégi Zsolnay készítményt. — Üveggyűjteménye az új szerzemények között 7 db., a XIX. sz. első feléből való cseh biedermeier köszö-
rült üvegpooharat őriz.

Csongrád megye egyetlen számbavehető magyar üvegemléke a szentesi múzeum XVII. századi, népművészethez közelálló, a parasztüvegek fogalma alá tartozó, kék beforrasztott fonalasdíszű szenteltvíztartója, melyhez analóg példányt Borsos Béla a Műv. Tört. Értesítő, 1953. 56. lapján közöl.

A szegedi magángyűjteményben levő védett kerámiák száma is igen kicsi. Közülük kimagasló alkotás egy Castelliben készült olasz fajansztál (*T. 297*) a szegedi ferences kincstár tulajdonában, mely 1757-ből származik. A hanyatló olasz majolikaművesség színvonalasabb alkotásai közé tartozik. Színezése matt, sápadt, mint az a XVIII. században a Castelli-műhelyekben általános volt. Előlapját Krisztus keresztelésének egykorú olasz metszet után készült ábrázolása díszíti. A talp-
peremen mázalatti kék festésű betűkkel felirat: „Descendat in hanc plenitudinem fontis Virtus Spiritus Sancti AD 1757.” A tál Pálffy Erzsébet grófnő ajándékaént került a szegedi ferences kincstárba.

A fazekasság első nyomai Castelliben a XVI. századra nyúlnak vissza. A majolikák gyártása már 1484-ben elkezdődik.

A XVI. század első felében a forma és a díszítmény egyaránt a faenzai előképeket követi, a XVI. század második felében más olasz manufaktúrákhoz hasonlóan Castelliben is megfigyelhető az urbinói modor hatása. A gyártás a század végén sem hanyatlik le. A XVII. század elején a Grue manufaktúrát készítményei vezető olasz műhellyé emelik.

A Grue manufaktúra másfél évszázadon keresztül működött. Mellette több manufaktúra méltó említésre, így a Gentili és a Roselli manufaktúrák.

A formák sokfélék: készletek és díszedények. A sárga, kék vagy mangánviola színeket használják, de halvány árnyalatokban. A színhatás szegényes, bár a dekoratívítás emelése céljából még az aranyat is alkalmazzák.

A XVII. században az előző századbéli urbinói díszítmények hatására főleg az „istoriati” jelenetek, a groteszkek, az arabeszkek a legelterjedtebbek. A festők rajzkészsége igen fejlett, a miniatúrafestés aprólékos modorához közeledik. A porcelánfestési eljárást utánozva a jeleneteket nagy részletességgel ábrázolják. A részleteken a XVIII. századi európai porcelán minden díszítménye megjelenik a vezető európai fajanszgyárak motívumai mellett. Legjellemzőbbek a vallásos és mitológiai, a paraszti tárgyú, és a gáláns jelenetek Watteau modorában, valamint az igen finom, részletező rajzú tájképes ábrázolások.

A szegedi múzeum tálja a vallásos ábrázolással díszített csoportba tartozik.

A Csongrád megyei kerámia-emlékek három igényes darabja a szegedi püspöki rezidenciában található; három aranybronz foglalatú porcelánváza Sèvres-ből (*T. 162*). Az egyik talpaskhely alakú, női hermával, aranybronz foglalatban. Sötétkék alapon domborműves aranyozású keretben Watteau modorú rokokó jeleneteket ábrázol; a XVIII. század második feléből származik, foglalatát 1800 körül kaphatta.

A püspöki rezidencia másik két aranybronz foglalatú porcelán díszvázája kínai, kék-vörösbe játszó folytatott mázzal (*Sang de boeuf*). Ez a máz Európában a XVIII. században főleg Franciaországban volt igen kedvelt; a kastélyok és paloták chinoiserie berendezéseikhez hozzátartozott. Ez a két váza is valószínűleg a XVIII. század-

ből származik, aranyozott bronz puttókkal díszített kagylódíszes foglatát azonban a XIX. század második felében nyerte (T. 163).

A nagymágocsi kastélyban levő három kályha tudatos műgyűjtés folytán a legújabb időkben került Csongrád megyébe, kettő közülük színes ónmázás fajansz, egy pedig zöld ólomházas csempékből áll. A XIX. század második felében készült osztrák munkák. A két fajansz kályha eredeti csempéi reliefben mintázottak, a késő-reneszánsz tiroli alakos csempék típusába tartoznak. Az egyik kályha eredeti csempéi friss, realista látásmódról tanúskodnak, különösen a négy zenész plasztikus alakjával díszítettek (102.), míg a másik, kék fajanszkályha csempéi jellegzetes barokk felfogású Madonnát ábrázolnak angyalokkal körülveve. A zenészekkel díszített kályha színharmóniája zöld, fehér, sárga, a Madonna-alakosé pedig kék, fehér, sárga. A zöld kályha tetejét díszítő szőlőfürtből csipegető madár teljes plasztikában megoldott ábrázolása elragad természetközelségével és naiv bájával.

A harmadik, zöld ólomházas csempékből álló kályha egyszínű reliefes csempéin szarvast, két sarkán vadászokat és csavart oszlopdíszet látunk. A kályha eredeti csempéi évszámuk szerint 1667-ben készültek.

Az eddig nem tárgyalt iparművészeti ágak reprezentánsai közül a könyvkötés területén a szentesi görögkeleti egyház 1793-ban, Velencében kiadott evangéliójának barna bársony kötése méltó leginkább említésre. A könyvtáblán egy nagyobb és négy kisebb szőlőfürtös filigrános keretű, ovális, festett zománcos medaillon látható; a fedőlapon közepén a Kálvária, körülötte a négy Apostol, a hátlap medaillonjaiban közepén a Feltámadás, körülötte Mózes, Áron, Dávid, Salamon király ábrázolásai. A festőzománcos képecskék magas színvonalú alkotások, útmutatásuk szerint a XVIII. sz. végi kötést esetleg velenceinek tartjuk. (T. 437).

*

Egy megye iparművészeti emlékeinek összefoglalása újabb művészettörténelmi irodalmunkban első kísérlet. Az útmutatást és példaképet művészettörténetünk múlt század végén működő nagyjai, Divald Kornél, Radisics Jenő, Mihalik József és elhunyt tanítómestereink: Gerevich Tibor, Csányi Károly, Kőszeghy Elemér, Genthon István, Mihalik Sándor adták. Csányi Károly, Kőszeghy Elemér, Genthon István tanácsaikkal éveken át elősegítették e munkát. Nem múló hálával emlékezünk rájuk.

Tatárdúlást, török hódoltságot, Habsburg-uralmat átvészelt országunk erősen megtizedelt műkincsanyaga elsőrendű kötelességünkkel teszi, hogy számba vegyük, megőrizzük és a hazai művelődés szerves részévé tegyük múltunk e sokszor talán szerény, de annál beszédesebb tanúit.

102. Kályhacsempé
osztrák, [XVI. századi] utánpótlás a XIX. század második feléből
Szentés, Koszta József Múzeum